

ПІДХОДИ ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ В ЗАРУБІЖНІЙ НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

СНІГОВА О. Ю.

кандидат економічних наук

Харків

Відсутність офіційного визначення категорії «старопромисловий регіон» в законодавчих та нормативно-правових документах ускладнює здійснення ефективної державної структурної, регіональної та промислової політики України щодо підвищення конкурентоспроможності цих регіонів та забезпечення їх ефективного розвитку в перспективі. Одночасно наявність значного обсягу теоретичних напрацювань закордонних економістів, які стикнулися з проблемами зниження конкурентоспроможності старопромислових регіонів раніше, ніж вітчизняні вчені та практики, розробленість практичних висновків та рекомендацій щодо формування механізмів пом'якшення проблем цих регіонів в умовах розбудови постіндустрального суспільства, потребує ретельного вивчення, що й визначає мету статті.

Термін старопромисловий регіон увійшов у науковий обіг із середини 70 рр. ХХ ст., унаслідок визнання вичерпаності та невідновлюваності ресурсів індустріального розвитку. Проте прикладів його обґрунтованого використання у вітчизняній та світовій науково-практичній літературі немає. Ураховуючи значний практичний досвід Європейського Союзу (ЄС) щодо

відродження економіки старопромислових регіонів, необхідно відзначити, що в офіційних документах ЄС ця категорія залишається невизначеною. При реалізації регіональної політики ЄС вирішення проблем регіонів промислового спаду і індустріальних регіонів здійснюється в рамках Мети 2 – «Сприяння структурній перебудові і розвиток депресивних регіонів». У цьому контексті під старопромисловим регіоном розуміють регіон із структурними проблемами (або структурно слабкий регіон), у минулому промислово розвинену територію, яка перебуває в процесі структурної перебудови національної економіки або в занепаді під тиском кон'юнктурних чинників ринку. Одночасно при впровадженні промислової політики в європейських країнах старопромисловий регіон визначається передусім агломерацією старопромислових галузей – металургійної та гірничодобувної. Структурна політика ураховує необхідність перетворень в економіках регіонів, де базовими галузями були суднобудівна та текстильна.

Паралельно з офіційним трактуванням категорії, теоретичні розробки зарубіжних учених стосовно ідентифікації старопромислових регіонів базуються на принципах локалізації економічної активності, дисбалансу регіональних доходів, зайнятості, продуктивності. Важливою з точки зору осмислення категорії старопромисловий регіон є класифікація регіонів А. Фремона на базі динаміки виробничих відносин, територіальної організації виробництва та соціально-економічних на-

слідків, що концентруються на території. А. Фремон виділяє регіони, що характеризуються низьким рівнем технологій та організацією виробництва (слабкі регіони); регіони, що використовує прогресивні технології, які є підставою для розвитку промислового виробництва (зрілі регіони); та регіони, які мають розвинену економічну систему, а індустріалізація знаходиться на розвиненій стадії (динамічні регіони).

Проте зміни технологічних укладів економіки та розширення можливостей перенесення промислових виробництв в інші регіони з дешевою робочою силою за рахунок глобалізації обумовили виникнення старопромислових регіонів, економіка яких зазнала значного зниження конкурентоспроможності в нових економічних умовах, а регіони трансформувалися з високорозвинених на депресивні. З цим твердженням погоджується більшість закордонних дослідників проблем старопромислових регіонів. Проте в основу визначення змісту категорії «старопромисловий регіон» ними закладено різні чинники, що обумовили їх депресивний (проблемний) стан.

Переважає більшість науковців вважає, що розвиток старопромислових регіонів припав на використання в промисловому виробництві стандартизованих технологій, а перехід цих регіонів до проблемних відбувся внаслідок переходу економіки від індустріальної до постіндустріальної, від «старої» до «нової». В період масового виробництва товарів за стандартними технологіями механізація та індустріальні технології використовувалися як базис домінуючих форм економічної діяльності в регіонах. Промисловий сектор тривалий час був джерелом інновацій та створював високооплачувані робочі місця, проте в період розвитку глобалізації цих процесів, зміни масового виробництва на сектор фінансових послуг, промислово розвинуті на той час регіони опинилися в кризі та перетворилися на регіони «старої економіки». В післяіндустріальний період виникла «нова економіка», яка відноситься до регіонів, пов'язаних з знаннями та навчанням, де найбільш успішно виробляються та впроваджуються цифрові інформаційно-комунікаційні технології. Тож під старопромисловими регіонами розуміються регіони, розвиток яких відбувався в період зростання попиту на продукцію, що виготовлялась із застосуванням стандартизованих технологій. Труднощі у розвитку цих регіонів у подальшому дослідники пов'язують з ускладненням конкурентного середовища та швидкими технологічними змінами, обумовленими низькою диверсифікацією економіки та спеціалізацією на галузях, що можуть переживати структурні кризи [6].

Значна кількість науковців до старопромислових регіонів відносить ті, постраждали від промислового спаду в базових галузях економіки, що знизило світове значення цих регіонів через падіння конкурентоспроможності, негативно вплинуло на їх інноваційний потенціал, обмежило доступ до глобальних інновацій та інвестицій [1]. З цим погоджуються Р. Бошма та Й. Ламбуй, акцентуючи увагу на переважаючій негативній ролі зовнішніх глобалізаційних чинників в економічному спаді старопромислових регіонів та втраті ними конкурентних переваг [2].

На появі структурних проблем старопромислових регіонів наголошує М. Штайнер. Він вважає, що старопромисловий регіон – це регіон, для якого властиві типові форми поєднання регіональних та галузевих структурних зрушень як наслідок переходу від індустріальної до постіндустріальної економіки. Раніше до «поворотного моменту» в економічному розвитку старопромислові регіони були економічно розвинутими, проте внаслідок загальних змін в економіці ці регіони опинилися в економічній кризі [7]. Для старопромислових регіонів Західної Європи характерним є безперервні структурні зміни, які отримали назву структурних проблем. Для промислово розвинутих країнах Східної Європи характерними є різкі структурні зміни та отримання статусу старопромислових регіонів в короткий проміжок часу.

Старопромислові регіони опинилися в замкнутому колі скорочення інновацій, слабких стимулів для іноземних інвесторів для підтримки місцевої інноваційної діяльності та виробництва, недостатності коштів для реструктуризації та стимулювання розвитку нових секторів економіки [1]. Так, Ф. Тьоппінг та М. Трипл вважають, що старопромислові регіони – це тип проблемних регіонів, де навчання та інновації в умовах оновлення економічної структури є недостатніми для її ефективного здійснення. За свідченнями цих вчених для старопромислових регіонів характерними є вузькоорієнтовані на традиційні галузі технологічні інновації, які домінують над розробкою та виведенням на ринки нової продукції та диверсифікацією економічної діяльності [9].

Вагомими є напрацювання вчених – економістів щодо виникнення проблем старопромислових регіонів в контексті циклічно-еволюційних причин просторової концентрації секторів і галузей. Цей підхід об'єднує циклічні чинники економічних змін з урахуванням еволюційних (ринкових) стимулів для економічного перетворень та підкреслює необхідність структурних змін економіки старопромислових регіонів у взаємозв'язку з оточуючим середовищем. В контексті цього підходу структурні зміни старопромислового регіону є складовою еволюційного процесу – вони є результатом регіональної потреби в інноваційних формах та розмаїтті чинників виробництва, необхідних для формування адаптаційної стратегії.

Значна кількість дослідників проблем старопромислових регіонів при встановленні причин економічного спаду серед основних вважає кінцеву стадію життєвого циклу виробництва, галузі та товару. Так, Бошма Р., Нафка Ф. та Ван Оорт Ф. вважають, що саме життєвий цикл галузі визначає наявність або втрату нею конкурентних переваг. Переважання позитивних моментів для галузі визначається на ранніх стадіях її життєвого циклу, які поступово втрачаються на більш пізніших етапах. Наприкінці життєвого циклу галузі простежується падіння обсягів промислового виробництва, а спеціалізація регіону заважає економічному зростанню [3].

Штайнер М. зазначає, що старопромислові регіони – це особливий тип регіонів, який знаходиться на заключному етапі «власного регіонального життєвого циклу». Підкреслюючи, що старопромисловий регіон

втрачає здібність щодо розробки нових видів продукції та відновлення місцевої економіки, Штайнер М. зазначає, що старопромисловий регіон перебуває у кризовому стані, втрачає позиції регіону-донору та вичерпав всі можливості щодо впровадження інновацій [8].

Вагомі зміни в організації економічної активності, труда та зайнятості значною кількістю вчених пояснюються переходом від форм масового виробництва до гнучких виробничих систем. Проте Хадсон Р. вважає, що використання гнучких виробничих систем в організації економічної активності характерно лише для гнучких регіонів. Для старопромислових регіонів це твердження не буде закономірним, оскільки їх економічна структура є консервативною та не сприйнятливою до змін [5].

Камберс Е., розглядаючи характер нових форми праці та організації економічної діяльності в старопромислових районах, звертає увагу на необхідність для цих регіонів інтерпретації моделей реструктуризації в межах здійснення поточного еволюційного процесу, а не як результат примусових зрушень в економічній структурі цих регіонів [4].

Незважаючи на відсутність одностайної думки щодо сутності категорії «старопромисловий регіон» та досить широкі погляди на зміни статусу цих регіонів на кризові, серед науковців та практиків практично відсутні суперечки щодо характерних особливостей цих регіонів. Обширна база спостережень і досліджень конкретних тенденцій щодо розвитку старопромислових регіонів у Західній та Східній Європі, накопичена за період понад 50 років, а також впровадження на практиці рекомендацій, заснованих на аналітичних висновках, дозволила серед основних характеристик старопромислових регіонів практично одностайно визначити такі:

- переважання в структурі економіки галузей важкої промисловості, яка обумовлює низьку диверсифікованість економіки регіонів;
- неспроможність базових галузей економіки старопромислових регіонів протистояти новим формам конкуренції;
- нерозвиненість традицій підприємництва;
- домінування великих підприємств старопромислових галузей, що виробляють обмежений спектр продуктів;
- низький попит на робочу силу; високий рівень безробіття; низький рівень заробітної плати; екологічні проблеми, зростання соціальної напруженості; проблеми збереження житлового фонду;
- вузька спеціалізація професійних навичок трудового потенціалу регіону, брак висококваліфікованих кадрів для роботи в нових секторах економіки;
- відставання вимог та результатів перекваліфікації трудових ресурсів старопромислових регіонів від потреб економічної реструктуризації;
- сильні традиції колективізму та розвиненість партнерства;
- низька мобільність капіталу та робочої сили;
- зношеність основних виробничих фондів, використання застарілих технологій, обтяжена виробнича структура;

– висока вартість основних коштів в базових галузях економіки, яка створює перешкоди виходу з галузі для створення нових секторів економіки;

– несформованість інноваційного середовища;

– зниження соціальної та екологічної привабливості територій для інвесторів.

Важливими з точки зору розуміння причин виникнення старопромислових регіонів є напрацювання, які акцентують увагу на негнучкості економічної та виробничої систем старопромислових регіонів, втраті їх здібності до адаптації, низькій адаптаційній спроможності [6].

Таким чином, дослідження основних підходів до визначення категорії «старопромисловий регіон» при розробці рекомендацій з відродження економіки старопромислових регіонів ЄС є вкрай важливими для України в контексті її спрямованості на європейську інтеграцію та необхідності пошуку шляхів розвитку цих регіонів з позиції забезпечення національних інтересів. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Benneworth P, Hospers G-J. The new economic geography of old industrial regions: universities as global – local pipelines // *Environment and Planning C: Government and Policy*. – 2007. – № 25(6). – P. 779 – 802.

2. Boschma R., Lambooy J. Why do old industrial regions decline? An exploration of potential adjustment strategies. *European Regional Science Association conference papers*. – Dublin, Ireland, ERSA, University Utrecht, 1999. – 26 p.

3. Boschma R., Neffke F., Van Oort, F. Externalities and the industry life cycle. A long term perspective on regional growth in Great Britain. – TC Utrecht, The Hague, Urban and Regional research centre Utrecht, Netherlands Institute for Spatial Research, 2005. – 19 p.

4. Cumbers A. New Forms of Work and Employment in an 'Old Industrial Region'? The Offshore Construction Industry in the North East of England // <http://wes.sagepub.com/content/8/4/531>. short.

5. Hudson R. Labour-market changes and new forms of work in old industrial regions: maybe flexibility for some but not flexible accumulation. – *Environment and Planning*. – 1989. – № 7(1). – P. 5 – 30.

6. Kerexeta G. E., Ibarzabal H. F. Reflection on revitalisation strategies in old industrial regions. The case of Bilbao: Special session on Annual Conference «Economic Development in European Cities» 7–10 November 2003, Maastricht, Netherlands. – *European Association for Evolutionary Political Economy, Maastricht, The Netherlands*, 2003. – P. 25.

7. Steiner M., Research J. Institutional Change in Old Industrial Areas – Lessons for industrial Policy in the Transformation Process // www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/konference/08/03_ms.pdf.

8. Steiner M. Old Industrial Areas: A Theoretical Approach // *Trajectories of the New Economy: Regeneration and Dislocation in the Inner City. Urban Studies*. – 2009. – № 46 (May). – P. 987-1001.

9. Tödtling F., Trippel M. One size fits all? Towards a differentiated policy approach with respect to regional innovation systems. Paper prepared for the conference «Regionalization of Innovation Policy – Options and Experiences», German Institute of Economic Research (DIW Berlin). – *Institut für Wirtschaftsgeographie, Abt. Stadt- und Regionalentwicklung, WU Vienna University of Economics and Business, Vienna*. – June 4-5, 2004. – 35 p.